

OMSCHAKELING - van oorlogs - naar vredeseconomie is een uitgave van 't kan anders, de Werkgemeenschap voor Ekologie, Pacifisme en Socialisme.
Sekretariaat: Arthur van Schendelplein 95 te Delft.

Deze brochure werd samengesteld door Henk Branderhorst.
Het eerste hoofdstuk is een vertaling van een artikel, eerder verschenen in 'Le droit au travail utile', uitgegeven door de Werkgroep Reconversie van de MIR/IRG - de Waalse sekte van de War Resisters International.
De schrijver, Bruce Birchard, is een Quaker die sinds enkele jaren actief is in de Nationale Beweging voor Reconversie in Delaware (USA).

Het tweede hoofdstuk is een bewerking van een artikel uit hetzelfde boek, geschreven door Bruce Birchard en Pierre Arcq. Deze laatste maakte deel uit van de Belgische Werkgroep voor Reconversie.
Het derde hoofdstuk - Lucas Aerospace - werd door P.H. Hermans samengesteld aan de hand van een aantal Engelse brochures en tijdschriftartikelen.

Deze brochure is een herdruk van **RECONVERSIE** - van oorlogs- naar vredeseconomie, verschenen in november 1979.

Prijs: f 3,00.

Meerdere exemplaren verkrijgbaar via Postbus 385 in Amsterdam.
Voor België: Volksbeweging voor de vrede, i.o.t. van Elewijckstraat 35, Brussel.

't kan anders

het tijdschrift van de gelijknamige vereniging, de zorg voor het milieu, emancipatievragen, dienstweigering, geweldloze weerbaarheid, be- en ontwapening en socialisme.

Proefnummers: Postbus 385 in Amsterdam

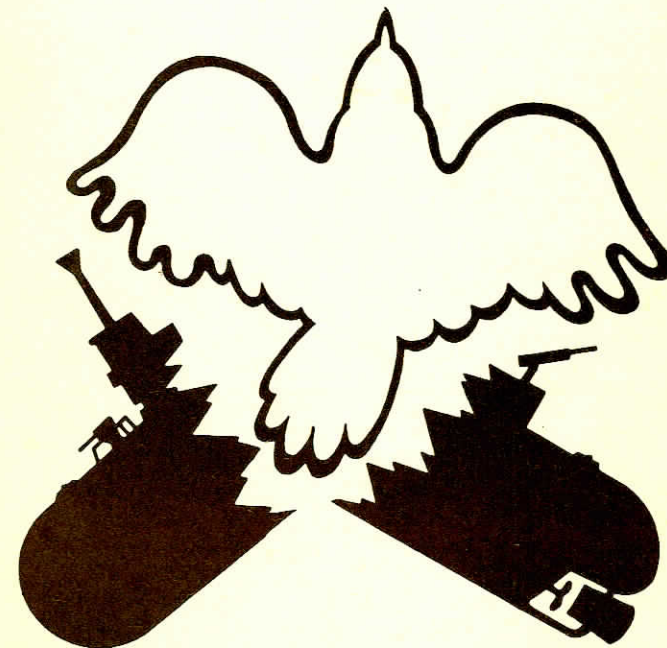
Tweede druk, mei 1980: 1.000 exemplaren
Typewerk: Servicebureau voor Verenigingen en Aktiviteiten te Delft.

Druk: Bevrijding, Amsterdam

K.R. Schwartz
Mennige 144
8431 CJ Oosterwo.cce
tel.: 05160 - 4209

omschakeling

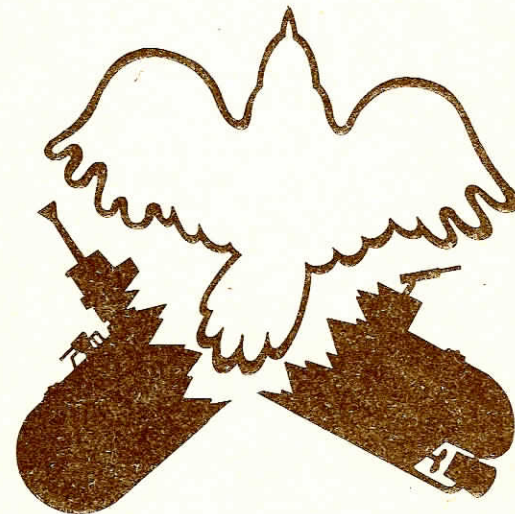
van oorlogs- naar vredeseconomie

UITGAVE
't kan anders

RECONVERSIE

**van oorlogs-
naar
vredeseconomie**

UITGAVE
weps

INLEIDING

Eén van de belangrijkste problemen waarmee de vredesbeweging wordt gekonfronteerd is de nauwe verwevenheid van het militaire bedrijf en de (inter)nationale ekonomie. Velen -met name in de vakbeweging- ondersteunen de bewapeningspolitiek, omdat zij bang zijn voor de gevolgen op het terrein van de werkgelegenheid als de militaire uitgaven verminderd of zelfs helemaal afgeschaft zouden worden. Uit uitvoerige onderzoeken in met name De Verenigde Staten, Engeland en België is duidelijk komen vast te staan dat deze angst niet reëel is. Integendeel de "reconversie" (een biezonder moeilijk te vertalen begrip -letterlijk: omschakeling-) leidt tot het vergroten van de werkgelegenheid. Als eenzelfde bedrag wordt geïnvesteerd in de publieke in plaats van in de militaire sektor, leidt dat tot méér arbeidsplaatsen, soms zelfs tot een verdubbeling!

Met het publiceren van deze brochure heeft de WEPS -de Werkgroep voor Ekologie, Pacifisme en Socialisme- twee bedoelingen: in de eerste plaats willen we een nieuwe bijdrage leveren aan het denken over vragen van be- en ontwapening. Juist nu - voor het eerst - de nederlandse vakbeweging op grote schaal een diskussie op dit punt begint. In de tweede plaats wil deze brochure een bijdrage zijn in de diskussies over de werkgelegenheid, waarmee steeds meer nederlanders de laatste jaren persoonlijk worden geconfronteerd.

Cor Hoek,
voorzitter WEPS

WAT IS RECONVERSIE ?

Gedurende de laatste jaren zijn pacifisten steeds meer gaan spreken over "reconversie" als een middel in de strijd voor zowel ontwapening als sociale rechtvaardigheid. Over het begrip "reconversie" bestaat echter nogal wat verwarring. Veel mensen begrijpen dat het gaat om de omvorming van de oorlogs- en bewapeningsindustrie en het leger naar produktie-methoden en -diensten met een meer vreedzaam karakter, maar veronderstellen tegelijkertijd dat deze veranderingen geen verdergaande gevolgen zullen hebben voor bestaande machts-structuren. Veel activisten vragen dan: "Geloof je werkelijk in reconversie-plannen van dezelfde regeringen en dezelfde instellingen die tot nu toe de oorlogsindustrie hebben geleid? Pleit je eenvoudigweg voor een andere produktie-opzet die leidt tot nog meer konsumptiegoederen, tot verspilling, en alleen de winsten wil veiligstellen?"

Het antwoord is uiteraard een kategorisch nee. Reconversie is een radikale uitwerking van het idee van "economische reconversie", in de jaren '50 en '60 ontwikkeld door Seymour Melman en andere economen. Het idee van "economische reconversie" stoelt op de gedachte "kanonnen of boter", die er van uitging dat de produktie van "kanonnen" zou kunnen worden omgebouwd naar de produktie van "boter". De beschikbare arbeidskrachten, de bestaande infrastructuur en de aanwezige machines die nu gebruikt worden voor de fabricage van bommen, zouden evengoed gebruikt kunnen worden voor de produktie van transportmiddelen. En dat is slechts één voorbeeld.

Het principiële verschil tussen deze benadering (de "economische reconversie") en de reconversie waarover wij spreken, ligt in de verschillende visies t.o.v. de bestaande machtsstructuren. Seymour Melman, de belangrijkste architect van de idee van "economische reconversie", stelde dat het militarisme slecht was voor (de ontwikkeling van) het kapitalisme. Hij geloofde dat de "economische reconversie" dit negatieve element zou laten verdwijnen, en van het kapitalisme een solide economisch systeem zou maken dat aan alle reële behoeften van de bevolking tegemoet zou kunnen komen.

HET VERZET TEGEN RECONVERSIE.

Reconversie zoals wij die op het oog hebben - ziet als zelfde vertrekpunt, de noodzaak de ombouw van een oor-

logseconomie naar een economie gebaseerd op vrede, waarin tegemoet gekomen kan worden aan de behoeften van de mensen. Maar we geloven tegelijkertijd dat een dergelijke ombouw onmogelijk is binnen het huidige economische stelsel. Deze konklusie is het resultaat van een analyse van de bestaande machtsverhoudingen. Onze economie wordt gecontroleerd door een aantal grote economische en politieke eenheden. Hun belangen zijn gebaseerd op de aanwezigheid van de oorlogseconomie. Het handhaven van het kapitalisme hangt voor een belangrijk deel af van overheidsuitgaven. In een systeem zoals wij dat kennen, is het alleen maar mogelijk zulke enorme uitgaven te doen in de militaire sektor. Een programma van werkelijke reconversie kan zich alleen ontwikkelen binnen een systeem dat economisch en politiek vergaand gedemocratiseerd is, waarin de werkers deel hebben aan de beslissingsprocessen, zowel op het punt van de keuze van de produkten als op het punt van de produktiemethoden. Dit punt zal ik verderop nader uitwerken.

Het is overigens duidelijk dat het niet alleen de financiële-, industriële- en regeringstoppen zijn die de bewapeningswedloop stimuleren. Een groot gedeelte van de bevolking (zelfs binnen de georganiseerde vakbeweging) verzet zich tegen een vergaande vermindering van de militaire uitgaven. Dit verzet stoelt voor een belangrijk deel op de angst voor het verlies van arbeidsplaatsen en de verzwakking van de toch al moeilijke economische situatie.

Een andere belangrijke reden voor de steun van militaire uitgaven is de angst voor de Sowjet-Unie en andere vermeende vijanden. Hoewel zo langzamerhand buiten proporties, is deze angst niet helemaal ongefundeerd. Een alternatief op dit vlak ligt dan ook in het ontwikkelen van de sociale verdediging en geweldloze actie. In het kader van dit hoofdstuk is het niet mogelijk hierop veel verder in te gaan - maar voor een oriëntatie op dit punt is voldoende literatuur aanwezig.

In de New York Times van 9 april 1977, verklaart Merrill Lynch, een deskundige van de New Yorkse Beurs, dat men hoopt dat de wapenindustrie een goed beleggingsobject kan blijven "want alleen al voor de produktie van wapens die naar elders verkocht worden, zijn 170.000 werknemers in de weer". En dan hebben we het nog maar over een fractie van de in totaal miljoenen arbeiders die op de een of andere wijze hun brood verdienen in de (amerikaanse) oorlogsindustrie. Deze werkers -en hun vakbonden- scharen zich achter de grote bazen van het militair-industrieel kompleks als het

gaat om de verdediging van de grote militaire uitgaven door de overheid.

Dit alles heeft belangrijke konsekwenties voor ontwapeningskampagnes. Als we onze doeleinden willen bereiken, zullen we onze strategie moeten verfijnen. Vaak denken we niet verder dan tot aan onze eerstvolgende demonstratie, hopend dat we langzaamaan anderen zullen overtuigen en dat de pers ons niet zal negeren. Om te bereiken dat grote groepen van de bevolking zich tegen de bewapening zullen keren, zullen we onze organisaties moeten verbreden en vergroten. De vakbeweging en de ongeorganiseerde arbeiders zijn onze potentiële bondgenoten omdat de reconversie hun belangen op de langere termijn dient. Groepen die werken voor noodzakelijke sociale veranderingen kunnen bij de discussie betrokken worden. We moeten hun belangen en de onze aan elkaar toetsen en gemeenschappelijk overleggen hoe het beste gewerkt kan worden voor ontwapening en rechtvaardigheid. Reconversie is een idee, een uitgangspunt dat de onderlinge samenhang tussen diverse structuren kan verhelderen en ertoe kan bijdragen andere groepen bij ons werk te betrekken.

HINDERPALEN.

Laten we beginnen met de mogelijke voordelen en de technische mogelijkheden van de "economische reconversie".

De studies van Melman, Lloyd Dumas en anderen zijn van groot belang. Hun werk op het gebied van het ombouwen van het bestaande industriële apparaat, het omscholen van de arbeiders en de totale planning van de reconversie moet centraal staan bij elke poging om tot reconversie te komen. Teveel activisten weigeren het "mechanisme" van de verandering te bestuderen. Maar zonder dat kunnen we nauwelijks hopen op geloofwaardigheid van de kant van de vakbeweging en andere sociale groepen. Vandaar dan ook dat een groot gedeelte van dit artikel is gewijd aan de effecten van de hoge uitgaven op militair terrein, de technische mogelijkheden van reconversie en aan enkele plannen op het gebied van de reconversie, zoals die de laatste tien jaar zijn verschenen.

Het laatste gedeelte van dit stuk komt dan terug op meer algemene economische en politieke vragen. Wat staat reconversie in de weg? Wie verzet zich ertegen en waarom? Welke veranderingen gaan ermee gepaard als we komen tot een economie-van-de-vrede, die zich richt op het vervullen van de sociale behoeften? Dit zijn het soort vragen die steeds opnieuw opkomen. Als men eenmaal de doelstellingen en de technische mogelijkheden van reconversie uiteen heeft gezet, zal men vra-

gen wie dan verhindert dat dit proces in werking wordt gezet. De hinderpalen zijn duidelijk van economische en politieke, niet van technische aard. Een studie van de mogelijkheden van reconversie moet het mogelijk maken meer mensen dan tot nu toe te betrekken bij de strijd voor ontwapening.

De uitgaven voor het militaire apparaat in de Verenigde Staten bedragen ongeveer 50 % van het federale budget voor zover dat te controleren is. (Een aantal zaken worden niet gepubliceerd). Volgens de Raad voor Nationale Prioriteiten en Bronnen (Council on National Priorities and Resources) leidt de begroting, zoals die door president Carter is voorgelegd, er op lange termijn toe dat "Carter tracht de militaire uitgaven de komende 5 jaar aanzienlijk te verhogen, terwijl de budgetten die aan de autoriteiten van de staten (provincies) en steden beschikbaar worden gesteld worden verlaagd terwijl er evenmin ruimte zal worden gemaakt voor noodzakelijke verbeteringen op het gebied van de sociale bijstand, de ziektekostenverzekering en de noodzakelijke renovatie van de steden".

En daar heb je het dan, de vraag naar "kanonnen of boter". In "The Permanent War Economy" (1974) beschrijft Seymour Melman enkele tientallen militaire programma's. De kosten ervan zijn gelijk aan die van een uitgebreide lijst van hoogst noodzakelijke sociale programma's die niet konden worden uitgevoerd - omdat er geen geld voor was.

Een bepaald onderdeel van de Amerikaanse begroting verdient speciale aandacht: de investeringen op het terrein van onderzoek en ontwikkeling. In 1976 slokte deze post het bedrag van 23,5 miljard dollar op. Slechts een kwart van dit bedrag werd besteed aan programma's gericht op sociale noden. 45% ging naar het leger, 15% naar ruimte-onderzoek, 18% naar (kern-) energie-onderzoek (waarvan het grootste deel weer terecht komt bij het leger) en 22% aan alle andere zaken tezamen. Reconversie zou op dit gebied betekenen dat deze fondsen ten goede zouden kunnen komen aan b.v. ontwikkelingen op het gebied van het openbaar vervoer, zonne- en wind-energie, huisvesting, de bescherming van het milieu en de gezondheidszorg.

DE MOGELIJKHEDEN VOOR EEN TOENAME VAN DE WERKGELEGENHEID.

Vakbeweging en werknemers zullen wellicht meer onder de indruk komen van het feit dat reconversie leidt tot tienduizenden nieuwe arbeidsplaatsen. Officiële Amerikaanse bronnen geven b.v. aan dat geld dat wordt geïnvesteerd in onderwijs 2x zoveel arbeidsplaatsen ople-

vert als geld dat in de militaire sektor wordt geïnvesteerd. Onderstaand staatje, afkomstig van het Amerikaanse Bureau voor Statistiek, spreekt voor zichzelf. Hetzelfde bureau komt dan ook tot de becijfering dat elke 10 miljard dollar die zou worden geïnvesteerd in civiele zaken i.p.v. in militaire, in een winst van 245.000 arbeidsplaatsen zou resulteren.

werkgelegenheid per sektor per 1 miljard dollars (omzet)

sektor	aantal werknemers
militaire produktie	75.710 personen
civiele konstruktie	86.114
overheidsdiensten	86.977
transportindustrie	92.071
bouwbedrijf	100.072
produktie gericht op	
individuele konsumptie	112.363
gezondheidszorg	138.939
onderwijs	187.299

bron: "The structure of US-economy 1939-'85", uitgave Ministerie van Arbeid.

Waarom levert geld dat in het militaire apparaat wordt geïnvesteerd zo weinig arbeidsplaatsen op? De militaire produktie is vaak zeer kapitaalsintensief. De kosten van de noodzakelijke materialen zijn hoog en men heeft een zeer hoogwaardige technologie nodig voor de produktie. De salarissen in het militair-industrieel-kompleks zijn eveneens zeer hoog. Volgens een onderzoek van het Amerikaanse ministerie van arbeid (1962) bestaat 56% van het personeel van de firma's die elektronica voor het leger produceren, uit ingenieurs. In vergelijkbare burger-bedrijven is dat percentage 30. Bedrijven gericht op de militaire produktie werken vaak ook veel minder efficiënt dan andere bedrijven. De regering garandeert hen immers de opdrachten, ongeacht de kosten, wat ertoe leidt dat men weinig is geneigd die kosten te drukken. Door hun kapitaalsintensieve karakter en een inefficiënte wijze van produceren dragen de militaire uitgaven ertoe bij dat elders grote werkloosheid ontstaat. "Vrede en Werk" zou dan ook een goede leus kunnen zijn in de campagnes voor reconversie.

TECHNISCHE MOGELIJKHEDEN VAN RECONVERSIE

Hoewel reconversie inhoudt dat veel meer aandacht gegeven zou kunnen worden aan sociaal belangrijke zaken, aan de produktie van noodzakelijke goederen en aan een toename van de werkgelegenheid, vraagt men zich toch vaak af of reconversie technisch mogelijk is.

Men kan twijfelen aan de politieke mogelijkheden om tot reconversie te komen, maar de technische mogelijkheden om de oorlogindustrie om te bouwen tot vredesindustrie zijn uitputtend bewezen.

Veel Amerikaanse industrieën zijn aan het begin van de Tweede Wereld-oorlog omgebouwd tot oorlogsindustrieën en vervolgens weer omgezet naar hun normale patroon aan het eind van die oorlog. Van de automobielen-industrie is b.v. in 1940 zo'n 75% omgeschakeld naar de productie van gepantserde voertuigen en ze produceerden vanaf 1945 weer gewone wagens.

Ironisch genoeg is de belangrijkste bewijsvoering voor de mogelijkheden van reconversie geleverd door een speciale afdeling van het Pentagon (het Amerikaanse ministerie van oorlog). Gedurende een periode van 15 jaar zijn overbodig geworden militaire installaties in zo'n 300 steden omgezet in bedrijven die niet meer voor het leger produceren. In de "militaire periode" werkten op deze installaties 69.000 man, nú werken er 79.000! Een winst dus van 10.000 arbeidsplaatsen. Alleen al in 1976 zijn opgegeven militaire installaties omgebouwd tot: 26 nieuwe vliegvelden voor de burgerluchtvaart, 46 opleidingscentra (algemeen en technisch onderwijs) en zijn er meer dan 400 industrieële eenheden gekreëerd. Een groot aantal installaties kon met weinig problemen worden omgebouwd. Scheepsbouwondernemingen die voor 70% afhankelijk waren van marine-orders schakelden over op het moderniseren en ombouwen van een ouderwetse vissersvloot, de vliegtuigindustrie die voor tenminste de helft afhankelijk was van overheidsopdrachten in de militaire sfeer en dat deel van hun klandizie verloren zagen gaan, richtten zich op het vervaardigen van installaties voor het railvervoer, stadstransportmiddelen en kleine ponten. De elektronische industrie die voor een groot deel gericht was op het leger en de Nasa (ruimteonderzoek) kan zich nu richten op de productie van controle-apparatuur voor het verkeer op de weg en in de lucht, op producten in de medische sfeer en op apparatuur ten dienste van het onderwijs.

DE PLANNING VAN RECONVERSIE

De behoeften van de konsument zijn vandaag de dag van geheel andere aard dan aan het einde van de Tweede Wereldoorlog. Als oorlogsindustrieën zich nú omvormen kunnen ze niet verwachten dat er, als aan het eind van de 40-er jaren, een grote markt te wachten ligt op het gebied van de partikuliere consumptie. Seymour Melman ontdekte in zijn studie naar de alternatieven voor de militaire industrie in het geval van reconversie, dat de nieuwe markt voornamelijk ligt op een terrein waarvoor we gemeenschappelijk verantwoordelijk zijn en dat tot nu toe genegeerd werd: openbaar vervoer, huisves-

ting, de zuivering van het water, het verwijderen en weer opnieuw bruikbaar maken van afval, milieubescherming en gezondheidszorg.

Deze markt kent een grote vraag naar goederen als wagens geschikt voor openbaar vervoer, geprefabriceerde woningen, waterzuiveringsinstallaties, apparaten waarmee hergebruik van goederen mogelijk gemaakt wordt, allerlei soorten medische apparatuur, etc. Als men zich richt op de productie van goederen in deze sfeer, creëert men tegelijkertijd een vraag naar arbeidskrachten in de dienstensektor.

In 1970 heeft Lloyd Dumas van de Universiteit van Columbia, een studie uitgegeven onder de titel: "Omscholing van technisch en wetenschappelijk personeel". Hij stelt daarin dat zo'n 500.000 wetenschappers en ingenieurs hun baan zullen verliezen als de oorlogindustrie wordt omgebouwd. Volgens Dumas, kunnen vrijwel allen -mannen en vrouwen- binnen een periode van anderhalf jaar worden om- of bijgeschoold voor functies in het wetenschappelijk onderwijs, bij de controle op luchtwater- en bodemverontreiniging, het openbaar vervoer, diverse departementen, etc.

Het jaar daarvoor, in '69, werd een plan gelanceerd door Walther Reuter, toen voorzitter van de vakbond in de automobielenindustrie. Onder de titel: "Van zwaarden tot ploegijzers", stelde hij het Amerikaanse kongres voor een belasting van 25% te heffen op de winsten die in de oorlogsindustrie werden gemaakt. Deze belasting zou ten goede moeten komen aan een werkgroep die zich met reconversie zou bezighouden. Iedereen die zijn baan zou verliezen door het wegvallen van militaire opdrachten, zou uit dit fonds een financiële bijdrage krijgen om een omscholingsperiode te overbruggen. Ook zouden bedrijven die hun productie zouden willen ombouwen de financiële hulp van dit fonds kunnen inroepen. Op deze manier zou een stap gezet kunnen worden naar reconversie, die dan ook nog eens betaald zou worden uit een belasting op oorlogswinsten!

KAPITALISME EN RECONVERSIE

Niemand twijfelt aan de verwoede oppositie van het Pentagon, de industrie, veel politici en vakbondsleiders tegen reconversie. Wat is de achtergrond van dat verzet tegen een programma dat technisch realiseerbaar is en zulke goede voordelen voor veel mensen heeft? Allereerst: de uitgaven van de overheid spelen een belangrijke rol in de ekonomie. Ze geeft de overheid middelen in handen om b.v. de inflatie te beheersen, de werkgelegenheid te vergroten en in het algemeen al te

grote schommelingen in de ekonomie te vermijden -al slaagt ze daarin de laatste jaren steeds minder. Zoals we al eerder hebben opgemerkt bedragen de militaire uitgaven zo'n 50% van het (amerikaanse) budget. Maar waarom zou de regering de ekonomie niet even gemakkelijk onder kontrôle kunnen houden als ze die uitgaven zou doen op het terrein van goederen en diensten buiten het militair-industrieel kompleks? Voor degenen die het in de Verenigde Staten voor het zeggen hebben, hebben militaire uitgaven nogal wat voordelen boven de uitgaven op een ander vlak. In de eerste plaats kunnen alleen op het militaire vlak grote sommen geld in de ekonomie gestopt worden zonder te konkureren met de privé sektor. Hoewel de fondsen die beschikbaar gesteld zouden kunnen worden voor meer sociale zaken veel problemen zouden kunnen wegnemen en veel arbeidsplaatsen zouden kunnen kreëren, zijn er machtige belangen die zich daartegen verzetten. Een programma dat voorziet in goedkope huisvesting voor de armen bedreigt de eigenaars van huizenkompleksen en de bouwmaatschappijen. Het opzetten van een goed openbaar vervoerssysteem bedreigt de auto, en daarom verzetten de machtige automobiellindustrie en de oliemaatschappijen zich ertegen. Een poging van de regering om de gezondheidszorg toegankelijk te maken voor iedereen die die nodig heeft, is afgeslagen door de gezamenlijke krachten in de medische en farmaceutische wereld die gericht zijn op het maken van winst. De bewapenings-wedloop en -handel vormen een terrein waarop geen enkele privé-onderneming bedreigd wordt.

In de tweede plaats zou een regering die de zorg op zich neemt voor de belangen van haar burgers en die de werkgelegenheid van allen zou willen beschermen, het bedrijfsleven bedreigen. In een dergelijke samenleving zou de zakenwereld problemen krijgen bij het vinden van arbeiders voor het vuile en/of onderbetaalde werk. Dat zou kostenverhogend en dus winstverlagend werken.

In de derde plaats is het alleen maar mogelijk op het gebied van de militaire uitgaven om zulke grote sommen te verspillen, zonder dat de publieke opinie daartegen in opstand komt. Toen het Pentagon in 1966 een bepaald kontroversieel afweersysteem moest ontmantelen kostte dat 6 miljard dollar - en er werd vrijwel geen protest gehoord. Wapens en legers zijn uniek in die zin dat ze -geheel uit belastinggelden betaald- rustig na 10 of 20 jaar terzijde worden geschoven. Het publiek aksepteert een dergelijke verspilling om tenminste twee redenen:

1. de angst voor het kommunisme is konstant gestimuleerd en kan gemakkelijk worden gemanipuleerd;

2. slechts weinig mensen kunnen de funkties van een nieuwe bommenwerper of een tank vergelijken met de oude en nog minder mensen zijn in staat iets te begripen van de absurde kostenontwikkeling op dit gebied.

In de vierde plaats is het voor een regering belangrijk te beschikken over een sterk leger om zijn kracht aan het buitenland te tonen, klaar om de financiële belangen van banken en bedrijfsleven te beschermen.

In de vijfde plaats: honderden van onze grote ondernemingen hebben vele belangen in en trekken dus veel profijt van militaire kontrakten. Het accountantsburo van de amerikaanse regering berekende dat in 96% van de gevallen (bij een onderzoek waar 146 bedrijven bij betrokken waren) een winstmarge van 17,5% werd behaald. Daartegenover staat dat de gemiddelde winst in dezelfde periode (1962-1965) in andere sectoren slechts 10,6% bedroeg.

Er zijn diverse oorzaken voor deze grote winsten in het militair-industrieel kompleks. Allereerst: veel bedrijven binnen het militair-industrieel kompleks staan onder kontrole van ondernemingen die een monopolie op hun gebied bezitten. Inschrijvingen worden (dus) vrijwel nooit gegund op basis van een laagste inschrijving. Mede daardoor worden de prijzen vaak veel te hoog berekend, zodat er voor iedereen een fikse winst inzit. Een laatste kado dat de militaire opdrachten aan het bedrijfsleven schenken is het kreëren van een hogere status, een hogere salariëring. In de automobiellindustrie is één wetenschapper of één ingenieur in dienst voor elke 2 miljoen dollar aan produkten die worden afgeleverd. In de gewone elektronische industrie is die verhouding 1 op een waarde van 750.000 dollar, maar bij de militaire industrie is het 1 op 150.000 dollar!

RECONVERSIE EN RADIKALE VERANDERINGEN

Als we ons bezighouden met reconversie worden we geplaatst tegenover onrechtvaardige ekonomische en politieke realiteiten. Ze draagt er aldus toe bij dat mensen beginnen te twijfelen aan het kapitalistisch systeem. Reconversie impliceert dan ook een radikale strijd tegen de bestaande machtsstructuren - ze vraagt om revolutionair-socialistische veranderingen in het ekonomische en politieke systeem.

Slechts een massale beweging, vanaf de basis opgebouwd, kan dergelijke veranderingen realiseren. De meerderheid van ons volk, wordt enerzijds steeds meer skeptisch

t.a.v. de "profiteurs" en is bang voor een nukleaire katastrofe, maar stelt zich ook tegenover verschillende onderdelen van een radikaal plan voor reconversie negatief op. We zullen deze oppositie moeten overtuigen door op de voordelen en de technische uitvoerbaarheid het aksent te leggen. Ontmoetingen met arbeiders en gemeenschappen die afhankelijk zijn van militaire industrieën en bases voor hun werkgelegenheid en hun inkomsten, brengen ons al snel op de talloze eisen van sociale en economische rechtvaardigheid. Die hebben te maken met de wetgeving op de veiligheid van de werknemers, op het programma van een volledige werkgelegenheid, op diskriminatie bij het werk op grond van ras en sekse, op de veiligheid en de gezondheid in de fabriek, op de bescherming van het milieu, op het tekort aan fondsen voor de sociale diensten en op de rechten van werkers en gemeenschap bij de beslissingsprocedure over wat geproduceerd moet worden en op welke wijze men de gemeenschap het beste van dienst kan zijn. De verbinding leggen tussen deze eisen en de vraag naar reconversie kan ons helpen een beweging op gang te brengen die werkelijk vanaf de basis wordt opgebouwd en waaraan we een grote behoefte hebben. Als we op deze manier werken bedreigen we pas echt de wortels van het militarisme.

HOE ORGANISEER JE RECONVERSIE?

Reconversie sluit in dat men een strategie ontwikkelt gericht op ontwapening en sociale veranderingen. Het omvat de ontmanteling van de wapenindustrie en het creëren van nieuwe economische en politieke structuren die op een meer adequate wijze beantwoorden aan de werkelijke noden van de internationale gemeenschap. Reconversie is een idee dat zich richt op de belangen van velen, van wie wij de steun zullen moeten verwerven om ontwapening tot stand te brengen (bij voorbeeld georganiseerd in plaatselijke groepen die zich richten op een betere gezondheidszorg of in vakbonden die strijden voor een betere werkgelegenheidspolitiek of voor betere arbeidsvoorwaarden). Reconversie brengt de strijd voor sociale gerechtigheid en de strijd voor de vrede op één plan. De vermindering van militaire uitgaven, een buitenlandse politiek die gericht is op niet-inmenging en het verminderen van zowel nukleaire als konventionele bewapening staan in relatie tot de volledige werkgelegenheid, het recht op een zinvol leven, het medebeslissingsrecht van werkers en gemeenschap in de productiesfeer en met vele andere aspecten die samenhangen met sociale veranderingsprocessen. Wij zullen deze verbindingen duidelijk moeten maken en er voor moeten zorgen dat de banden tussen de pacifistische organisaties enerzijds en allerlei groepen die strijden voor sociale veranderingen anderzijds nauwer worden aangehaald. Zonder die verbindingen hoeven we geen enkele hoop te kosteren dat we in staat zijn de noodzakelijke fundamentele veranderingen te realiseren, die moeten leiden tot een samenleving die op gerechtigheid en vrede is gebaseerd.

Op een meer specifiek terrein impliceert reconversie veranderingen op technisch gebied van het bedrijfsleven en militaire instellingen en bases in de richting van een produktie van vitale en noodzakelijke goederen en diensten zoals goede en goedkope huisvesting, alternatieve energie-systemen, het hergebruik van goederen, de elementaire gezondheidszorg, het onderwijs en de sociale diensten ten behoeve van jongeren en ouderen.

Een reconversie-plan zal ook de garantie moeten geven voor de werkgelegenheid en de financiële zekerheid voor de tienduizenden werkers die bij de reconversie betrokken zullen zijn -met name in de periode van omvorming. Omdat het nu eenmaal onomstotelijk vaststaat dat voor

dezelfde investeringen vredesproduktie méér werkgelegenheid kreëert dan oorlogsproduktie, betekent reconversie ook het scheppen van werkgelegenheid voor degenen die nu buiten het arbeidsproces staan.

DE START VAN EEN RECONVERSIEPLAN

Om op plaatselijk nivo een reconversieplan van de grond te brengen, zijn er vijf punten van belang:

- a. Onderzoek allereerst de hoogte en het patroon van de militaire uitgaven, de buitenlandse politiek en hun effecten op de economie.
- b. Onderzoek welke bedrijven ter plaatse (mede) afhankelijk zijn of deel uitmaken van het militair-industrieel kompleks en wat hun relatie is tot de militaire en nukleaire politiek.
- c. Verzamel alle gegevens die betrekking hebben op noodzakelijke voorzieningen in uw stad/streek die onvoldoende functioneren of wellicht geheel ontbreken.
- d. Onderzoek de mogelijkheden voor de produktie van andere dan militaire goederen en diensten waarbij gebruik gemaakt zou kunnen worden van de (technische) mogelijkheden van de bedrijven en instellingen die zich nu richten op de militaire produktie.
- e. Breng al deze gegevens onder de aandacht van lokale actiegroepen, de vakbeweging, kerkelijke groepen, etc. en tracht hun interesse te winnen voor een gemeenschappelijk actieprogramma.

De punten a. tot en met e. omvatten zowel zaken dat ze uw eigen mogelijkheden wellicht te boven gaan. Het is dan ook noodzakelijk de medewerking te zoeken van andere groepen, deskundigen, etc. Op een bepaald moment zal het noodzakelijk blijken duidelijk onderscheiden delen te delegeren aan kleine werkgroepen (van 5 tot 10 personen). Dergelijke groepen zouden zich kunnen concentreren op een bepaalde fabriek of een militaire installatie. Punten die bij het werk van deze werkgroepen aan de orde zouden moeten komen, zijn o.m.:

1. Wat fabriceert deze fabriek voor het militaire apparaat- en dat kan dan variëren van bommen tot uniformen.
2. Om welke orders gaat het en hoeveel arbeiders werken daaraan?
3. Hoe groot is het percentage van de totale produktie dat zich richt op de militaire produktie?
4. Is het betreffende bedrijf een onderdeel van een groter concern of zelfs van een multinational?
5. Vormt de betreffende fabriek al een mikpunt voor actiegroepen- b.v. op het punt van milieuverontreiniging, slechte werkomstandigheden, of op andere gronden?

Als de werkgroep op al deze punten goed is geïnformeerd, kan men beginnen met het vaststellen van actiedoelen - gericht op ontwapening en reconversie. Zodra dit punt is bereikt moet men "de boer op gaan". In deze fase is het noodzakelijk zo'n breed mogelijk publiek te bereiken - georganiseerd in alle mogelijke groepen en organisaties (zie punt e.). Krijgen de plannen ideeën een bredere ondersteuning dan is het moment gekomen om de plaatselijke overheid te benaderen en de (parlementaire) politieke krachten te mobiliseren. Tegelijkertijd zal vanuit het plaatselijk vlak zoveel mogelijk ondersteuning gegeven moeten worden aan landelijke ontwapenings-manifestaties.

INFORMATIE

Om zo goed mogelijk beslagen ten ijs te komen en daarmee de kans op sukses te vergroten is het aan te bevelen dat de groep die zich voorstelt een dergelijke plaatselijke actie te starten, begint met zichzelf zo goed mogelijk te informeren op het terrein van de wapeningspolitiek, de verwevenheid van het militaire apparaat en de economie, en de mogelijkheden van reconversie. Met enige inspanning zijn ook in Nederland voldoende deskundigen te vinden en is er literatuur op te diepen, die hierbij van dienst kunnen zijn. Een aanloop-periode op dit punt (b.v. een drie-daagse training of een cyclus van 5 á 6 avonden) is dan ook aan te bevelen.

Men zal zich eveneens moeten realiseren dat het opzetten van een lokaal reconversie-plan een zaak van lange adem is: er moeten ontzettend veel gegevens worden op- en onderzocht die lang niet allemaal zomaar beschikbaar zijn. Het is erg belangrijk steeds in het oog te houden dat het werk politiek en niet in de eerste plaats technisch is. Waar het om gaat is duidelijk te maken - op een creatieve en enthousiasmerende manier - dat reconversie mogelijk is, als de politieke wil maar aanwezig is. Het is niet in de eerste plaats onze verantwoordelijkheid reconversie-plannen tot in punt en komma uit te werken, maar we moeten ervoor zorgen dat vakbonden, bedrijven en overheden een begin maken met het proces van noodzakelijke sociale veranderingen!

HET ALTERNATIEVE ONDERNEMINGSPLAN VAN LUCAS AEROSPACE

"Wat in het alternatieve ondernemingsplan van LUCAS AEROSPACE misschien wel het meest opvalt, is het streven van vakbondsmensen om zich los te maken van de enge economische denkpatronen die het werk van de vakbonden in het verleden hebben gekenmerkt, en om de produkten die wij maken en de manier waarop wij ze maken aan een kritische beschouwing te onderwerpen".
("Het Ondernemingsplan" - Kommissie van Vertrouwensmannen, Lucas Aerospace, 1976).

Terwijl de vakbonden zich oorspronkelijk beperkten tot het voeren van onderhandelingen met de werkgevers over zaken als lonen, arbeidstijden, gezondheid en veiligheid, in het kort tot datgene wat binnen het bedrijf gebeurt, zien we hoe vakbondsleden zich geleidelijk aan ook verantwoordelijk gaan voelen voor de invloed die hun arbeid en de produkten daarvan hebben op omgeving en samenleving. Daarnaast is er bij de vakbonden een duidelijk verlangen bespeurbaar om mee te praten over de ondernemingsplannen die van bedrijfszijde worden opgesteld, en zodoende konkreet inhoud te geven aan de bij menige directie kennelijk geliefde slogan van "gezamenlijk gedragen verantwoordelijkheid". Aan dit verlangen ligt het inzicht ten grondslag dat in het overleg tussen werkgevers en werknemers niet enkel puur economische factoren dienen te worden betrokken, maar dat evenzeer aandacht moet worden geschonken aan de manier waarop de arbeid is georganiseerd, alsmede aan de keuze, de aard, de verkoop, de kosten en de bestemming van het produkt.

Veel arbeiders die zich door de economische malaise bedreigd voelen, beseffen dat zij niet meer kunnen volstaan met het verdedigen van hun plaats op de werkvloer maar dat zij moeten zoeken naar middelen om het geldende lange-termijnplan van hun onderneming voor wat betreft produktkeuze en produktfilosofie te beïnvloeden.

Als de bestaande systemen geen werkgelegenheid kunnen garanderen, is het niet verwonderlijk dat de arbeiders zelf naar alternatieve mogelijkheden gaan uitzien, vooral als zij in de wereld om zich heen veel sociale noden zien die niet gelenigd worden; ofschoon zij met hun kennis en kunde daartoe een belangrijke bijdrage zouden kunnen leveren.

Dit heeft een groep werknemers van LUCAS AEROSPACE -vertegenwoordigd door het Comité van Vertrouwensmannen- ertoe gebracht om een campagne te gaan voeren voor "het recht om te werken aan technologische processen van sociaal nut".

Bedreigd door malaise, rationalisatie en de kans op ontslag, hebben zij een plan uitgewerkt waarin een lange lijst van produkten is opgenomen die, naar zij hopen, arbeidsplaatsen zullen redden en daarbij tevens beter zullen aansluiten bij de sociale behoeften. Dit plan, en de bijbehorende voorstellen voor een diepgaande verandering van produktiemethoden, arbeidsorganisatie en opleiding vormen het resultaat van langdurige gesprekken binnen het Comité en de projectgroepen in elk der 17 vestigingen van LUCAS AEROSPACE.

LUCAS AEROSPACE

LUCAS AEROSPACE is een onderdeel van LUCAS INDUSTRIES een in Groot-Brittannië gevestigde multinationale onderneming, met een breed produktenassortiment van elektrische en mechanische systemen en onderdelen voor de automobiellindustrie, de luchtvaart en tal van andere bedrijfstakken.

Het aantal personeelsleden, verdeeld over 17 vestigingen binnen het Verenigd Koninkrijk, bedraagt 13.000 (van in totaal 80.000 werknemers).

LUCAS AEROSPACE is niet zozeer ingesteld op massafabrikage, maar meer op de vervaardiging van precisieprodukten in kleinere aantallen - in het bijzonder componenten voor de vliegtuigindustrie. Momenteel omvat het produktieprogramma een groot aantal verfijnde mechanische en elektische systemen, zoals stroomopwekkingssystemen en schakelapparatuur voor vliegtuigen, apparatuur voor het starten van motoren, het verwijderen van ijsafzettingen, het regelen van de brandstoftoevoer, verbrandingssystemen, instrumentverlichting, enz.

De onderneming is betrokken geweest bij de produktie van de Concorde, het Russische supersonische vliegtuig TU 144, de A300B luchtbus, de Lockheed Tristar, de RB 211, de Engels-Franse Jaguar en de Europese MRCA (Multi-Role Combat Aircraft). Ongeveer 50% van de opdrachten hebben op een of andere wijze met defensie te maken.

De moedermaatschappij, LUCAS INDUSTRIES, is zeer winstgevend. In 1976 bedroeg het bedrijfsresultaat vóór aftrek van belastingen, 55,8 miljoen pond, 23,5 miljoen meer dan in het voorgaande jaar. De totale omzet

voor 1976 beliep 719,3 miljoen pond, waarvan 221,5 miljoen op rekening van exportorders kwam.

Het aandeel van LUCAS AEROSPACE in het totale winstcijfer ligt enigszins lager dan dat van de andere divisies, ofschoon de omzet over de periode 1975-1976 van 71 tot 90 miljoen pond toenam.

Het personeelsbestand is sterk gevarieerd wat opleiding en technische vaardigheid betreft. Het omvat o.m. 2000 ervaren mecaniciens, ontwerpers, tekenaars en technici met specialistische kennis van hydraulica, pneumatica, regeltechniek en aerodynamica. Zij zijn georganiseerd in dertien verschillende vakbonden.

Het Comité van Vertrouwensmannen

De vorming van dit Comité, waarin alle vakbonden van zowel de hoofd- als handarbeiders en alle vestigingen van LUCAS AEROSPACE vertegenwoordigd zijn, is waarschijnlijk de belangrijkste faktor geweest bij de ontwikkeling van het Ondernemingsplan. Het Comité werd in 1972 opgericht, met als doel: strijd voor betere lonen en betere werkomstandigheden en het coördineren van de inspanningen gericht op het behoud van de werkgelegenheid.

Het Comité vergadert eens per kwartaal. De genomen besluiten worden - in de vorm van aanbevelingen - aan de officieel erkende medezeggenschapsschapsorganen op de verschillende lokaties ter kennis gebracht; de autonomie van iedere vestiging en iedere vakbond blijft zodoende gewaarborgd. Iedere lokatie brengt op de vergaderingen één stem uit, en wordt door één gekozen vertrouwensman vertegenwoordigd.

De zaken die behandeld worden zijn voor alle personeelsleden van belang; men streeft er dan ook naar voorkomende problemen in samenspraak met vertegenwoordigers van de directie tot een oplossing te brengen.

Ofschoon in de loop van de tijd reeds diverse gesprekken van dit soort hebben plaatsgehad, weigert de directie om het Comité, in tegenstelling tot de vakbonden, als een echte onderhandelingspartner te erkennen.

Het Comité stelt zich ten doel om het beleid van de vakbonden op ondernemingsschaal te coördineren - een streven dat in bepaalde gevallen kan leiden tot een botsing met de afzonderlijke bonden, omdat de activiteiten van deze laatste meer "vertikaal" dan "horizontaal" gestructureerd zijn.

De directie, van haar kant, onderhandelt ofwel liever met iedere vakbond apart, ofwel zij geeft er de voorkeur aan voorkomende geschillen per vestiging uit te praten.

In 1974 werd door het Comité een Adviesgroep ingesteld die als opdracht meekreeg "het tijdig attenderen op moeilijkheden mogelijk samenhangend met de invoering van nieuwe technieken of processen". Hierbij zou een beroep worden gedaan op "wetenschappers en technologen met sociaal verantwoordelijkheidsbesef, zowel in universitaire kringen als elders, om informatie te verschaffen op die terreinen waar eigen kennis tekort mocht schieten".

Verlies van arbeidsplaatsen.

Hoewel met dit streven op diverse punten belangrijke successen werden geboekt, bleek al spoedig dat de gekozen methode (in feite een strategie van verdediging tegen de van directiezijde ontplooiden initiatieven) ontoereikend was om bepaalde problemen waarmee het personeel te maken kreeg, effectief aan te vatten.

Reeds lang voordat de gevolgen van de oliecrisis (1974) zich binnen de vliegtuigindustrie begonnen te manifesteren, waren de arbeiders van LUCAS AEROSPACE zich ervan bewust dat het verlies van werkgelegenheid als een reëel gevaar beschouwd moest worden. Als gevolg van het rationalisatiebeleid was tussen 1970 en 1974 de personeelssterkte reeds teruggebracht van 18.000 tot 13.000, terwijl nog verdergaande inkringingen te verwachten waren.

In diezelfde tijd was LUCAS INDUSTRIES bezig zijn activiteiten in Frankrijk, Brazilië en andere landen uit te breiden. Dit, gevoegd bij de verwachte verdere rationalisatie van de vliegtuigindustrie in het kader van de EEG en het voortgaande verdwijnen van werkgelegenheid veroorzaakt door de bezuiniging op defensieuitgaven (die door het Comité overigens als onvermijdelijk en zelfs wenselijk wordt beschouwd), leidde tot het inzicht dat "de traditionele middelen om te strijden voor het recht op arbeid niet bijzonder succesrijk waren gebleken, en dat gezocht moest worden naar een alternatieve strategie om het spook van de werkloosheid te verjagen". Daarbij erkende men dat de specifieke interne moeilijkheden binnen de vliegtuigindustrie gezien dienden te worden tegen de achtergrond van een meer algemeen verschijnsel dat zich in alle takken van industrie openbaart, nl. de transformatie van een arbeidsintensief bedrijf naar een kapitaalsintensief bedrijf.

Hoewel in sommige gevallen de arbeiders - als reactie op de dreiging van ontslag en bedrijfssluiting - gekozen hebben voor de verdedigingsstrategie van bedrijfsbezetting, bedrijfsovername en voortzetting van de produktie (soms zelfs met steun van de regering), is gebleken dat ook dit middel geen uitweg uit de totale problematiek kan bieden. De overgenomen bedrijven moesten immers toch blijven functioneren binnen de door konkurentieprincipes bepaalde markt-ekonomie, voorzover de structurele redenen voor bedrijfssluiting een verder voortbestaan al niet onmogelijk maakten. Het personeel van LUCAS heeft dan ook naar een andere weg gezocht.

Het Ondernemingsplan

Het idee om zelf een ondernemingsplan op te zetten werd door het Comité van Vertrouwensmannen in 1974 overgenomen van Minister Benn van Industrie, tijdens een gesprek dat op hun verzoek met deze bewindsman werd gearrangeerd.

Het plan gaat uit van de gedachte dat het pure dwaasheid is om geschoolde arbeiders "aan de dijk" te zetten als de maatschappij dringend vraagt om bepaalde produkten en diensten die met de voorhanden zijnde kennis en kunde aangeboden kunnen worden.

Werkloosheid is on-ekonomisch, verspillend en ontrendend. Het totaal van de werkloosheidsuitkeringen komt de belastingbetaler te staan op een bijdrage gelijk aan 95% van de gemiddeld door de industrie uitbetaalde loonsom, terwijl voor 5% meer die produkten kunnen worden voortgebracht die de gemeenschap dringend nodig heeft (In Groot Brittannië sterven bijv. ieder jaar 2600 mensen omdat geen kunstniet - een LUCAS-produkt - beschikbaar is).

Als eerste stap naar de opzet van een plan dat aan de regering zou kunnen worden voortgelegd, benaderde het Comité de Kommissies van Vertrouwensmannen in de diverse vestigingen met het verzoek om, uitgaande van de aanwezige kennis omtrent fabrieksuitrusting, aanwezige faciliteiten, situering van het bedrijf als geheel, onderlinge situering van de bedrijfsonderdelen, en kennis en kunde van het personeel, ideeën te ontwikkelen voor de vervaardiging van alternatieve produkten.

In ieder stadium van de gesprekken over deze materie werd gepoogd een schakel te leggen tussen de beschikbare kennis en kunde enerzijds en de behoeften van de maatschappij anderzijds, en werden de binnenkomende suggesties zorgvuldig geëvalueerd t.a.v. hun mogelijke konsekwenties voor het milieu.

Ook werden er kontakten gelegd met potentiële afnemers plaatselijke gemeenschappen en Raden van Arbeid voor

het vaststellen van specifieke behoeften.

Bij de opzet van zijn Ondernemingsplan is het Comité geheel zelfstandig tewerk gegaan, d.w.z. zonder een beroep te doen op medewerking van overheidsinstanties, hoewel men natuurlijk wel beseftte dat bij doorvoering van het plan, steun van regeringszijde niet te missen zou zijn. Dankzij deze wijze van aanpak heeft men gedurfd en technisch verfijnder suggesties kunnen ontwikkelen dan anders mogelijk zou zijn geweest. De hele campagne heeft zich trouwens gekenmerkt door een grote mate van zelfbewustzijn en zelfvertrouwen bij allen die erbij betrokken zijn geweest.

Hoezeer het overigens nodig was om zelfstandig te handelen wordt wel geïllustreerd door het feit dat een verzoek om suggesties gericht aan 150 akademici en instituten die toch als autoriteiten op het gebied van de "humanisering van de industrie" beschouwd worden, slechts in drie gevallen een positieve reactie opleverde.

Misschien ten overvloede moet er hier nogmaals op gewezen worden, dat de opstellers van het plan vanaf het begin een tweeledig doel voor ogen hebben gehad:

- a) beschermen van het recht op arbeid, door te zoeken naar alternatieve produkten die, bij een verdere teruggang van de luchtvaartindustrie, de arbeiders van LUCAS behoud van werkgelegenheid zouden garanderen;
- b) zekerheid bieden dat, althans een aantal van de voorgestelde alternatieve produkten het algemeen maatschappelijk welzijn zouden dienen.

De keuze van deze doelstelling was noodzakelijk omdat het steeds duidelijker werd, dat het beleid, het produktenassortiment en de marktpolitiek van de onderneming geen garantie konden bieden voor het behoud van de werkgelegenheid, en voorts, omdat er tal van maatschappelijke behoeften bestonden waaraan niet voldaan werd, terwijl de mogelijkheid hiertoe wel aanwezig was.

Gekonfronteerd met de taak produkten te zoeken die zouden waarborgen, dat er een goed gebruik gemaakt zou worden van de beschikbare vakkennis, koos het Comité niet automatisch voor die ideeën waarbij men op geavanceerde technologieën was aangewezen; in tegendeel, het zwaartepunt werd veelmeer gelegd op het evalueren van de sociale en milieutechnische aspecten van die alternatieve produkten die met behulp van eenvoudige processen vervaardigd kunnen worden en, speciaal, op het bestuderen van technologieën van middelmatig moeilijk niveau ten behoeve van de Derde Wereld.

Als typische voorbeelden van projekten die via deze benaderingswijze ter hand werden genomen, noemen wij hier:

- a) de "Hobart" - een wagentje voor kinderen met aandrijvingen van de wervelkolom;
- b) brandstofcellen;
- c) zonne-energiecollectors, in het bijzonder voor wat betreft de elektrische systemen en de regelsystemen voor het vloeistoftransport;
- d) windmolens voor energieopwekking:

Bij het ontwikkelen van de laatste twee projekten ging de aandacht niet uit naar kleine installaties voor de goed-geïnstalleerde enkeling die zich de aanschaffingskosten gemakkelijk zou kunnen permitteren, maar naar installaties van middelgrote omvang t.b.v. van lokale gemeenschappen, stadswijken, enz. Hiertoe werden tal van kontakten gelegd met overheden en woongemeenschappen waarbinnen vaak al bewust gedacht wordt in de richting van energiebesparing.

Daarnaast werden er echter ook alternatieven bedacht van een hoog technologisch nivo zoals:

- a) op-afstand-bediende systemen t.b.v. onderhoudswerk aan boorinstallaties onder water (vermijding van gevaarlijk duikerswerk); soortgelijke apparatuur voor gebruik bij brandbestrijding en in de mijnbouw;
- b) transportmiddelen die, op konstante snelheid lopend, door een bezinemotor worden aangedreven en daarbij accu's opladen waarop naderhand kan worden overgeschakeld (belangrijk minder brandstofverbruik en luchtvervuiling);
- c) een lichtgewicht-voertuig op rubberwielen dat zowel op de weg als op een spoorbaan kan rijden (geen kostbare afgravingen bij de aanleg van spoorlijnen door sterk hellend terrein; van groot belang vooral voor ontwikkelingslanden).

Keuze van de produktiemethoden.

Ook de keuze van de produktiemethoden vormde een punt waaraan veel aandacht werd geschonken. Het Comité was nl. van mening dat het geen zin heeft produkten te ontwikkelen die, nuttig zijn voor de gemeenschap en vriendelijk voor het milieu, als daarentegen de produktiemethoden zelf onveilig, vervuilend, mensonwaardig en vervreemdend zijn. Geen wonder dan ook dat in het plan zoveel nadruk gelegd wordt op de noodzaak van het herstrukturieren van alle taken, zowel op de werkvloer en in de kantoren, als in de ontwerp-, research- en ontwikkelingsafdelin-

gen. Dit vraagt - zoals in het Ondernemingsplan is uiteengezet - om een wezenlijke nieuwe organisatie en besturing van het produktieproces. Bijzonder veel aandacht heeft men daarom geschonken aan het ontwikkelen van organisatiepatronen "waarbij de kennis en kunde van onze hoofd- en handarbeiders voortdurend wordt aangewend in sterk-geïntegreerde projektgroepen, waarbinnen de ervaring en het gezonde verstand van de man op de werkvloer rechtstreeks gekoppeld wordt aan de wetenschappelijke kennis van de technische staf. De inbreng door beide groepen zou op een veel gelijkwaardiger basis moeten plaats vinden dan thans het geval is, omdat dit een zeer gunstige invloed kan hebben op ieders persoonlijke satisfaktie" (Press Release, Combine Committee, Jan. 1976).

Natuurlijk was het Comité zich ervan bewust dat het totstand brengen van zo'n integratie bemoeilijkt zou worden door de traditionale funktie- en loonverschillen. Men hoopte evenwel door het invoeren van sterk verbeterde opleidingprogramma's de scheidsmuren tussen de diverse categorieën althans voor een deel te kunnen wegnemen. Naar de mening van het Comité zou omscholing het mogelijk maken om "de kennis en kunde van onze mensen zover te ontwikkelen dat wij in staat zijn een antwoord te bieden op de uitdagingen die in de komende jaren op ons af zullen komen....". Verder: "...mocht er vóór de invoering van alternatieve produkten een arbeidstekort optreden, dan zou de vrijkomende tijd gezien kunnen worden als een adem-pauze waarbinnen omscholingsactiviteiten als een vorm van werkverdeling zouden kunnen dienen". Het Comité was zich bewust dat diverse in het Plan vermelde produkten niet economisch rendabel waren, althans niet volgens de konventionele opvattingen. Of-schoon men de zienswijze van het koncern t.a.v. rentabiliteit niet kon delen, omdat hierbij aan de maatschappelijke kosten en de kosten voor het milieu wordt voorbijgegaan, vond men het toch noodzakelijk om in de lijst van voorstellen enige projekten op te nemen die op korte termijn winst zouden opleveren. Uit vrees dat de direktie deze "goudklompjes" eruit zou ziftten en de maatschappelijk nuttige voorstellen van de tafel zou vegen, besloot men om niet het totale plan aan de direktie voor te leggen, maar slechts een algemene schets waarin 12 geselecteerde produkten waren opgenomen.

Het Comité verheelde geen ogenblik dat LUCAS AERO-SPACE onmogelijk van de ene dag op de andere op een totaal ander produktassortiment zou kunnen overschakelen, temeer waar de vliegtuigindustrie in onze samenleving nog steeds zo'n voorname plaats inneemt. De

doelstelling van het Comité was veel bescheidener van aard. Wat men voor ogen had was een stapsgewijze invoering van het Ondernemingsplan teneinde eerst het inkrimpingsproces af te remmen en vervolgens, bij voortschrijdende diversifikatie, om te buigen. Ook wilde men onomstotelijk aantonen dat arbeiders ten volle bereid zijn te werken aan de vervaardiging van nieuwe produkten die ertoe bijdragen menselijke noden te lenigen, inplaats van nieuwe behoeften te kreëren.

De Direktie

In januari 1976 werd de samenvatting van het Plan aan de direktie aangeboden. Ook de pers werd ervan in kennis gesteld. In zijn uitgave van 5 februari 1976, betitelt de "Engineer" (een tamelijk konservatief werkgeversblad) het als een "uitvoerig en gedetailleerd stuk economisch en technisch huiswerk".

De reactie van directiezijde verscheen op 24 april van hetzelfde jaar (Reply to a report entitled "Corporate Plan").

Daarin wordt verklaard dat "het koncern zich op zijn activiteiten ten behoeve van de luchtmacht zal concentreren, en actief bezig is zijn internationale markten te vergroten". Het koncern verwerpt de opvatting als zou "de militaire en burgerlijke luchtvaart niet van maatschappelijk nut zijn".

Tevens spreekt het bedrijf als zijn overtuiging uit dat de werkgelegenheid binnen een markteconomisch systeem alleen maar kan worden veiliggesteld door de vervaardiging van produkten die de onderneming op efficiënte en winstgevende wijze kan voortbrengen. Met betrekking tot de alternatieve produkten in het Plan vermeld, wordt opgemerkt dat "de onderneming voornemens is de discussie hieromtrent te verbreden door de desbetreffende punten door te verwijzen naar de organen van overleg in de diverse vestigingen, waar de officieel gekozen vertegenwoordigers van het personeel, samen met de plaatselijke bedrijfsleiding, aan de hand van de orderportefeuille en de marktsituatie van het moment, de bestaande mogelijkheden en problemen naar behoren kunnen vaststellen".

Deze opstelling werd algemeen als een duidelijke afwijzing ervaren. Zelfs "The Engineer" blijkt verontwaardigd over "de wijze waarop maatschappelijk nuttige voorstellen in de grond worden geboord en de inspanningen van zeer ervaren technici van hoog tot laag worden miskend".

De afwijzing leidde, zoals te begrijpen, tot een verharding van de standpunten. Enerzijds de direktie,

vastbesloten om op de oude voet voort te gaan; anderzijds het personeel, overtuigd dat dit automatisch tot verlies van werkgelegenheid zou voeren, en zo de juistheid van het Ondernemingsplan duidelijk zou aantonen.

De direktie ontkende evenwel dat zij het Plan in zijn geheel zou hebben afgewezen. In haar antwoord had zij immers duidelijk gemaakt voornemens te zijn de organen van overleg op de afzonderlijke lokaties in het overleg omtrent alternatieve produkten te betrekken. Het Comité beschouwde deze toezegging echter als niet meer dan een "verdeel-en-heers" taktiek: "De direktie geeft er steeds de voorkeur aan om alle gesprekken over voorstellen van de vakbeweging met ieder bedrijfsonderdeel apart te voeren. Dit is een middel om de eenheid van de arbeiders te doorbreken".

Uit het feit dat het antwoord van de direktie gericht werd aan de afzonderlijke Comité-leden als vakbondvertegenwoordigers en niet aan het Comité zelf, blijkt duidelijk dat zij niet voornemens is in kontakt te treden met instanties die geen deel uitmaken van het systeem van onderling overleg. In haar reactie op het Plan wordt dit zelfs letterlijk vermeld. Hier tegen wordt door het Comité nadrukkelijk stelling genomen met de opmerking, dat al zijn leden door de officieel erkende kommissies van Vertrouwensmannen zijn aangewezen.

Natuurlijk bestond er verschil van mening tussen de verschillende bedrijfsonderdelen over de vraag of men al dan niet diende in te gaan op het aanbod van de direktie om lokatie-gewijze over de gedane voorstellen te onderhandelen. Enerzijds was men van mening dat op dit aanbod diende te worden ingegaan, anderzijds koos men duidelijk voor een integrale uitvoering van het Plan op alle bedrijfsonderdelen.

Op een vergadering die 28 juli 1976 te Burnley werd gehouden, spraken de vertrouwensmannen van de plaatselijke lokaties zich, met instemming van de meeste personeelsleden, duidelijk uit voor een krachtige doorvoering van het Plan. Men wilde wel over de gedane voorstellen onderhandelen, maar had toch een open oog voor het risico dat men zou lopen als slechts de leiding van een enkele lokatie tot medewerking bereid zou blijken. Daartegenover bleken de vertrouwensmannen de opvatting toegedaan dat zij de "chefs" ook als arbeiders beschouwden, en verwachtten zij dat deze hun zijde zouden kiezen, ofschoon hun dit wel in konflikt zou kunnen brengen met de hoofddirektie. In september 1976, gaf de bedrijfsleiding van de Burnley-lokatie toestemming voor het ontwikkelen van een warmtepomp.

Het is nog niet duidelijk of dit besluit als een uitzonderingsgeval gezien moet worden, of dat andere lokaties dit voorbeeld zullen volgen. Evenmin is nog duidelijk hoe de hoofddirectie hierop zal reageren. Dit punt is niet van louter academisch belang, omdat de produktie van warmtepompen niet te verwezenlijken is zonder de medewerking van andere lokaties van LUCAS AEROSPACE.

Hoe het ook zij, deze gebeurtenis is in ieder geval te beschouwen als een belangrijke doorbraak van de gedachte die aan het Ondernemingsplan ten grondslag ligt.

Opnieuw: ontslagen

Toen de direktie van LUCAS AEROSPACE in februari 1977 met de mededeling kwam dat vanwege het teruglopen van opdrachten 1100 medewerkers ontslagen zouden moeten worden, ontstond er een grote beroering onder het personeel.

Het Comité drong met klem aan op een gesprek tussen de regering, de vakbonden en de direktie, en vroeg om een snelle invoering van haar Ondernemingsplan. Op 1 maart 1977 werd in het Parlementsgebouw een vergadering belegd, waarbij 12 parlementsleden en staatssecretarissen en 70 vertegenwoordigers van het LUCAS-personeel aanwezig waren. Door deze laatste werd betoogd dat de onverschilligheid die de koncerndirectie tot dusver voor het Plan had getoond, en daarnaast de bestaande dreiging van verlies aan arbeidsplaatsen, een rechtstreekse aanslag betekende op het industriebeleid van de regering.

Een andere vergadering, bijeengeroepen door het plaatselijk parlementslicd voor Birmingham, Rooker, werd bezocht door 11 parlementsleden en twee hoofddirectieleden van LUCAS. De "Guardian" van 21 maart 1977 bericht hierover als volgt: "De vertegenwoordigers van het koncern verzekerden dat zij bewust streefden naar diversifikatie, maar dat zij daar het Comité niet bij nodig hadden. Toen wij evenwel vroegen welke nieuwe produkten zij in gedachten hadden, kregen wij niet meer dan enkele uiterst vage uitspraken te horen".

In de zomer van 1977 heeft het koncern zelf nog geprobeerd een "tegencomité" van arbeiders van 5 vestigingen in het leven te roepen, maar ondanks deze coupe - geïnspireerd door de verdeel-en-heersgedachte - heeft het Ondernemingsplan veel aanhang behouden en zijn er tot op heden geen verdere ontslagen gevolgd.

Een Tussenevaluatie

Men zou van mening kunnen zijn dat - de ontwikkelingen in Burnley buiten beschouwing gelaten - door de vreemde reactie van de zijde van hoofddirectie de campagne aan stootkracht heeft ingeboet. De juistheid van deze mening wordt bepaald door de vraag: "Wanneer is een aktie als geslaagd te beschouwen?". Een duidelijk slagen (of mislukken misschien) heeft immers niet noodzakelijk de enige mogelijke, of wenselijke, uitkomst te zijn.

Zij heeft in ieder geval zover sukses gehad dat zij de verdere uitstoot van arbeidskrachten tot staan heeft gebracht en de invloed van, de steun voor en het vertrouwen in het Comité heeft vergroot. Of het Plan zelf in dit stadium integraal kan worden doorgevoerd hangt af van de te volgen taktiek en het machts-evenwicht binnen het industriële gebeuren. Waar het om gaat is dat door het aansnijden van vraagpunten betreffende de maatschappij, het leefklimaat en de techniek, de arbeiders erin geslaagd zijn om een door een direktie gekozen ontwikkelingsgang - afstoten van arbeidskrachten - te blokkeren en om te buigen. Maar zelfs als een dergelijke konklusie te optimistisch mocht blijken, dan heeft de gevoerde campagne toch in ieder geval duidelijk aangetoond dat de initiatieven van de arbeiders zelf moeten komen, omdat het bedrijfsleven onwillig lijkt om de met ondernemingsrisiko verbonden aanpak te kiezen die het kapitalistische systeem van vrije konkurentie, naar men zegt, toch zo hoog in zijn vaandel voert.

Waarom, zo kan men zich afvragen, heeft de direktie zo negatief op het Ondernemingsplan gereageerd?

De voornaamste reden die zij kenbaar heeft gemaakt was, dat de voorstellen ofwel onuitvoerbaar of reeds in ontwikkeling zouden zijn.

Veel comitéleden zijn echter overtuigd dat de direktie vruchtbare ideeën liever op de vuilnishoop werpt dan te zwichten voor de druk van het Comité.

Basisfilosofie reikt verder.

Aan de andere kant zien wij dat de basisfilosofie van het Ondernemingsplan verder reikt dan de grenzen van het Lucas-concern.

In het Julinumner van 1976 schrijft het "Industrial Management Journal": "Wat bij LUCAS gebeurd is, kon best wel eens de voorloper zijn van een ontwikkeling die uiteindelijk de gehele Britse industrie zal beïnvloeden." Als enige voorbeelden van bedrijven waar de arbeiders, om dezelfde redenen als die bij LUCAS, reeds

in variërende mate gevorderd zijn met het opstellen van diversifikatieprogrammas, kunnen hier genoemd worden: Chrysler, G.B.; Seraggs (Manchester)-machines voor de textielnijverheid; Parsons (Newcastle)-turbines; Vickers; British Aircraft; Rolls Royce; Surte (Zweden)-glasflessen; en Lockheed USA waar een medewerker opmerkt: "De vakbonden zouden bij dit alles een zeer belangrijke rol kunnen spelen, maar zij zullen dit nooit doen omdat zij zichzelf niet zien als pioniers in het streven naar vooruitgang en verandering." (Dat slaat dan wel op de Amerikaanse vakbeweging!) De overtuiging dat bij dit gehele proces van verandering de Regering een belangrijke taak te vervullen heeft, wordt geïllustreerd door het volgende citaat uit de brochure "Arms, Jobs and Crisis" - "Lokaal genomen initiatieven alléén kunnen het probleem niet tot oplossing brengen. Als de dingen die de mensen nodig hebben niet alleen gemaakt, maar ook aan de man gebracht moeten worden, dan is het de regering die voor een afzetmarkt kan zorgen."

Lessen voor de arbeidersbeweging.

De realisatie van de maatschappelijke en technologische veranderingen waarop in het voorgaande werd bedoeld, zal veel tijd vergen, misschien wel tientallen jaren. Daarnaast zal de aandacht van de arbeidersbeweging natuurlijk ook gericht dienen te blijven op die problemen die op kortere termijn om een oplossing vragen, hoewel ook hierbij de lange-termijndoelstellingen in het oog moeten worden gehouden.

Wat nodig is: een rationele coördinatie door de regering, naast een zorgvuldige personeelsplanning en aandacht voor het technologiebeleid op langere termijn. Omschakeling op nieuwe arbeid en omvorming van het industriële apparaat zou de mens veel minder pijnlijk treffen dan de bedrijfssluitingen en bedrijfsfusies die wij als gevolg van de geweldige technologische vorderingen in de laatste 10-20 jaar hebben meegemaakt. Waar het volgens het Comité in de eerste plaats om gaat is dat er een nationaal omscholingsprogramma moet komen dat de mogelijkheid biedt om mensen op nieuwe arbeidsplaatsen in te zetten.

Een dergelijk programma, gekoppeld aan een wetgeving die de werknemer behoorlijk beschermt, behoort in ieder nationaal industriebeleid centraal te staan; alleen dan zal het mogelijk zijn de snelle veranderingen op technologisch en economisch gebied op fleksibele wijze op te vangen.

Meer in het bijzonder is het van vitaal belang dat de regering soortgelijke campagnes als thans door de ar-

beiders van LUCAS zijn gevoerd daadwerkelijk ondersteunt, zowel financieel als moreel. Daarnaast heeft de gevoerde campagne ook duidelijk aangetoond dat er bij de vakbeweging een groeiende behoefte bestaat aan mogelijkheden op het gebied van opleiding, technische research en adviesverstrekking. Sommige vakbondsleiders zijn misschien huiverig om hiervoor een beroep op regeringssteun te doen, omdat zij vrezen ingekapseld te worden en ze hun organisaties liever onafhankelijk willen houden.

Hoewel men - het succes op de Burnley-lokatie buiten beschouwing gelaten - misschien van mening kan zijn dat door de onwil van de directie de campagne niet heeft opgeleverd wat men ervan verwachtte, blijft het toch een open vraag of druk van regeringszijde, belastingfaciliteiten of andere vormen van overheidssteun tot een wezenlijk andere uitkomst gevoerd zouden hebben.

Wat wij in ieder geval uit de gevoerde campagne kunnen leren is dat, waar een krachtige interventie door de overheid ontbreekt, de arbeiders op zichzelf zijn aangewezen bij het zoeken naar alternatieven voor de beleidsregels die de ontwikkeling van onze industrie bepalen. Gezien de bestaande machtsverschillen, is het te verwachten dat de strijd voor meer democratische verhoudingen in de industrie onvermijdelijk zal leiden tot een confrontatie tussen directies en arbeiders. De uitslag van deze confrontatie zal in wezen bepaald worden door de kracht en de initiatieven van samenwerkingsverbanden als het Comité van Vertrouwensmannen bij LUCAS AEROSPACE.